

- *Образование и дидактика* •
- *Education: Theory & Practice* •

ДОМ, СЕМЕЙСТВО, УЧИЛИЩЕ: ЗА ОТЧУЖДЕНИЕТО НА УЧЕНИЦИТЕ ОТ УЧИЛИЩЕТО

З. ПЕТЕВА, В. ФИЛИПОВА, Б. В. ТОШЕВ
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Най-често учениците нямат особена емоционална връзка със своето училище. Тази отчужденост от училището не е в интерес на учебния процес. В статията са анализирани основните причини за възникването на този неблагоприятен фактор — наличието на химерни обществени групи, възникнали в резултат на силни и продължителни миграционни процеси в обществото и разпадането на българското семейство, което в голяма степен се дължи на същата причина. Запознаването на учениците с историята на училището, в което учат, с неговите бивши изявени учители и ученици, може да има положителен ефект за промяна на отношението на учениците към тяхното училище. Тази идея е проверена в гр. Добрич, където историята на учебното дело е особено интригуваща, тъй като в дълги периоди от време организацията и реализацията на учебния процес са следвали правилата на две различни държави — България и Румъния.

Keywords: pupils' aloofness, chimerical social groups, family disintegration, history of school, education in Bulgaria, education in Romania

Увод

През целия си живот човек таи светли чувства към родния си дом и семейство. Дори и тогава, когато детските и младежките години са преминали в бедност и житейски несгоди, в сънищата и мислите си човек вижда родния дом и близките си. Всеки има своите спомени от ученическите си години. Ученикът прекарва в училището 12 години от живота си. От 7 до 19-годишна възраст училището е вторият дом на ученика. Това чувство е особено силно, когато ученикът знае, че преди него в неговото училище са учили по-големите му братя и сестри, неговите родители и прародители. Тогава училището е желана територия за учениците.¹⁾ Тогава те го пазят като нещо свое и близко. Тогава успехът и от учебната работа ги спохожда. В днешно време това отдавна вече не е така.

Настоящата статия коментира причините за отчуждението на учениците от техните училища. Авторите имат убеждението, че ако учителите в своята работа запознаят учениците с историята на училището и с тези, които някога са учили в него, отношението на учениците към училището ще се промени и учебната работа ще даде своите плодове в съдържателен и възпитателен аспект. Предварителното ни проучване, обаче, показва, че съвременните учители, също отчуждени в някаква степен към училището си, не са готови и мотивирани да отделят от своето време за такава допълнителна и нерегламентирана в учебните програми дейност.

Миграционните процеси и химерните обществени групи като рушителен фактор

Отминалият двадесети век роди голям брой химерни групировки (етноси или други обществени групи) [1]. В условията на редица диктаторски режими и съпътстващите ги бурни миграционни процеси (насилствени или икономически обусловени) голям брой хора са откъсвани от традиционната им култура и поставяни в чужда за тях среда. Така възникват химерни обществени групировки [2] с химерно поведение, изразяващо се в асоциални реакции, безразлично или рушително отношение към исторически и морални ценности и природна среда. Това асоциално поведение намира многолика изява, защото членовете на тези групи в новата среда развиват чувството на всепозволеност и безнаказаност, поради анонимността, в която преживяват: „аз съм никой и всичко ми е позволено“ [3]. В България химерните обществени групи са резултат на бързата миграция на селското население към градовете главно в края на петдесетте години на двадесетия век, когато коренното градско население също изчезна чрез друго изселване или претопяване. Това се оказва губително както за традиционната селска, така и за традиционната градска култура. Адаптирането на химерните гру-

пи към новата културна среда с постепенното изчезване на тяхната химерна психика е много труден и продължителен процес. Желанието за приобщаване към новата културна среда винаги се проявява в уродливи форми (срам от старата културна среда, прекъсване на връзките между поколенията с разрушаване на семейството, безкритично подражателство на всичко, което се възприема като нова модерна култура). Децата от тези среди са особено застрашени от пороците на съвременния свят — цигари, алкохол, дрога, проституция, показан хомосексуализъм, венерически болести, спин, а тяхната агресивност и непознаване на моралните ценности лесно ги приобщава към криминалния контингент в страната. В училище химерните ученици са главния изразител на проявите на насилие към съученици, учители или случайни хора [4]. Защо училищните и общинските власти търпят разпространителите на дрога сред учениците? Защо обществото приема събирането в тумби на явно дрогирани или пияни ученици, които с поведението си скандализират намиращите се наоколо хора?

Разпознаването на представителите на химерните обществени групи не е трудно, защото те имат своите разграничителни белези в поведението, езика и дори в песните и музиката. Песните на тези хора у нас се означават като „чалга“ [5]. В чалгата има три характерни мотива — груб, предизвикателен текст, който е израз на химерната им психика, народни мотиви в музиката — ехо от тяхната безвъзвратно изгубена култура и цигански мотиви в музиката, свързани с неосъзнатото им чувство на тъга на хора с прерязани корени [1].

Деструкция на семейството и обществото

Семейството е най-важният възпитателен институт [1]. Ако семейството е в криза, децата страдат най-много. Дете, което расте в непоносима семейна среда (скандали, побоища, безпаричие, безработица, хазарт, пиянство, разврат, липса на внимание от страна на възрастните), търси утеха в улицата, развива бездуховност, проявява агресивност. Разпадането на семейството, избледняването на родовите връзки задължително съпровожда миграционните процеси и възникването на химерните обществени групи. С това изчезва семейната памет, която е компонент на колективната памет, след което следва деструкция на обществото. Тези процеси са изключително опасни.

Често се казва, че този, който няма памет за миналото и за своите родственици от миналото, не може да има добро бъдеще. Миналото по различни начини влияе върху настоящето, но оценката на миналото зависи силно от представите за настоящето, които са социално обусловени и раз-

лични за различните общества и култури. Този сложен комплекс от условия формира в крайна сметка колективната памет [6].

Паметта — историята има обективна и субективна страна. Обективната страна е онова, което наистина се е случило. Субективната страна е разказът за онова, което се е случило. Двете заедно формират историческото съзнание. Колективното историческо съзнание се гради чрез индивидуалното историческо съзнание, което копира семейното историческо съзнание. Загубата на семейна и родова памет води до изчезване на колективното историческо съзнание и тогава деструкцията на обществото започва да манифестира своите пагубни страни — в такова общество няма закон и съд, политическите структури се изпразват от съдържание, като се подлагат на съмнение и подигравки, няма история и в крайна сметка няма държава [7].

Една анкета, проведена със студенти от Химическия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и целяща изясняване на мотивацията на студентите да следват химия,²⁾ хвърля категорична светлина върху обсъжданата тук тема за избледняването или липсата на семейна памет. За да се провери в каква степен семейните връзки са разрушени и паметта за предходните поколения вече е загубена, на студентите е дадена задача да посочат рождените дати и месторождението на прародителите си. Очаква се информация за две баби и двама дядовци. Анкетирани са 58 студенти от специалностите „химия“ и „компютърна химия“, от които 52 са жени и 6 са мъже. Пълен отговор на въпроса дават 10 студенти — жени. Тези отговори показват, че миграцията на населението вече е набрала ход — прародителите са от различни населени места. Между прародителите преобладават родените през тридесетте години на ХХ век. Очевидно в тези семейства родствените връзки са били съхранени по някакъв начин, но не може да се каже, че това са семейства от определена социална среда — професиите на родителите на студентите са най-различни, а именно: баща — електротехник, икономист, технолог, строителен инженер, счетоводител, технически директор, земеделец, предприемач, заварчик, зъботехник, и майка, съответно: електротехник, икономист, технолог, масажист, химик, технически редактор, счетоводител, счетоводител, продавач, медицинска сестра. Голямата изненада в това проучване е, че има студенти, които не знаят нищо за родителите на своите родители — броят на тези студенти е 9, от които жените са 7. Професиите на техните родители са както следва³⁾: баща — военен, -, пожарникар, -, багерист, пенсионер (?), -, машинен монтьор, безработен (?), и майка, съответно — фармацевт, касиер, служител, -, фармацевт, богослов, -, инж. химик, хореограф. В масовия случай студентите дават откъслечни сведения за своите прародители — за някои от тях пишат „не го/я познавам“. Получените данни показват, че най-

често семействата са поддържали някакви връзки с роднините на единия родител (майка или баща), а роднините на другия родител са останали напълно игнорирани. Ясно е, че семействата на студентите и семействата на техните родители живеят на различни места, понякога твърде отдалечени едно от друго и може би това е причината за запазване на едни родствени връзки и загубване на другите родствени връзки. Така или иначе, несъмнено миграционните процеси са в основата на тази драматична загуба на спойка между членовете на една фамилия, сродила се с друга фамилия. Това явление, освен че е опасно в обществен план, както бе посочено по-горе, е много тъжно в личен план — не е ли ужасно внук или внучка да кажат, че не познават баба си или дядо си.

Отчуждението на ученика спрямо училището

Описаните по-горе процеси и явления обясняват защо в масовия случай днешните ученици нямат никаква емоционална привързаност към своите училища. Ако ученикът няма истинско семейство, което се покрепя от родителите и близките на неговите родители, той/тя нямат и истински дом. Тогава и училището няма да бъде втори дом на ученика. Отчуждението на ученика спрямо училището има далечни последствия и поставя под въпрос реализацията на основната образователна цел — социализацията на младите поколения в интерес на обществото [8].

Любопитството е присъщо качество на човека и особено на младия човек. Живият разказ, освободен от кухите наставления, обичайните клишета, информационния баласт, може да ангажира вниманието, ако не на всички, поне на част от учениците. Ако учителят има нужните познания и отдели време в своя предмет да запознае учениците си с епизоди от историята на своето училище, с учениците, които някога са учили в него, като съумее да комбинира сериозното и забавното, тогава за очакване е ученикът да започне да гледа с други очи на своето училище. Важно е учителят да се научи да прави това в клас. Тогава възпитателната функция на учителя ще бъде изпълнена в пълна мяра и такъв учител, който говори не само по темите на учебната си дисциплина, ще остане за дълго в паметта на своите ученици.

Всъщност с такива разкази учителят дава своя принос в изграждането на историческото съзнание на учениците и развива тяхната историческа компетентност — способността за оценка на миналото. Това най-добре може да се изрази чрез трите елемента, включени в историческото повествование — *форма, съдържание и функция* [9]. По отношение на съдържанието може да се говори за компетенция за исторически опит (*competence for historical experience*) — развиване на способност за получаване и задържане

на конкретна историческа информация, а по-висшата форма на тази компетентност е историческата чувствителност (historical sensitivity). По отношение на формата може да се говори за компетенция за историческа интерпретация (competence for historical interpretation) — развиване на способност за прехвърляне на мост между миналото, настоящето и бъдещето. Накрая по отношение на функцията това е компетенцията за историческа ориентация (competence for historical orientation) — развиване на способност за използване на този тип сведения за целите на личностната житейска ориентация и поведение.

Очевидно, ако учителят е подготвен за такава дейност, тогава възпитателната функция на училището, обикновено пренебрегвана в сегашното българско училище, ще намери своето ярко проявление. И това е особено важно, защото докато обучението е съвкупността от всички мерки, чрез които знанието дохожда до обучаемите, то училищната дисциплина е съвкупността от всички мерки с възпитателен характер, които имат място в училище и двете дейности са неразделими, те трябва да бъдат в баланс и да водят към общата цел. При нарушаването на баланса между тези две дейности, които трябва да извършват всички учители, независимо от професионалната им ориентация, успех в училище не може да има. И това е известно отдавна [10].

Пример: Българското химическо образование между две държави

Единият от авторите (Златина Петева) е учител по химия в гр. Добрич. Както е известно, Добруджа след освобождението от турско робство за дълги периоди от време не е била част от България въпреки преобладаващото си българско население. Северна Добруджа и сега е част от Румъния. Що се отнася до гр. Добрич (до 1882 г. Хаджиоглу Пазарджик, а за няколко десетилетия преди 1990 г. — Толбухин), градът преживява две румънски окупации — първата (1913-1916 г.) и втората — 1918-1940 г. Затова историята на образованието в този край представлява особен интерес, защото училищните институции тук са били обект на организация, структура, учителство, програми, учебници според правилата на две различни държави — Царство България (1878-1946) и Кралство Румъния (1881-1947). В спокойните и стабилни в икономическо отношение години — 30-те години на XX век, цар на България е Борис III (1893-1943), а крал на Румъния — Карол II (1893-1953).

Разбира се миграционните преселения на населението в голяма степен са отличителна черта и на добруджанския край. Затова в голяма степен днешните ученици, пък и техните родители нямат или имат откъслечни сведения за града, в който учат и живеят. Очаквано е историческите сведения за учебното дело в Добруджа да ангажират вниманието и интереса на тези ученици.⁴⁾

Ето някои от намерените фотографии и документи, които дават представа за учебното дело в Добрич през тези години. При това издирвателната дейност бе насочена в четири основни посоки: животът в училище, учебниците, учебните програми, професионализмът на учителите. Има няколко основни учебници по химия [11], които изглеждат предпочитани в този район: „Селскостопанска неорганическа и органическа химия“ на Д. Енчев, Русе, 1871, „Учебник по химия за учениците от трети клас“ на Х. Яръмов, Пловдив, 1896, „Учебник по химия за трети клас на трикласните училища и гимназии“ на Л. Лукаш, Пловдив, 1891, „Учебник по химия за долните класове на трикласните училища и гимназии на Л. Лукаш в две части — Неорганическа химия, Пловдив, 1888 и Органическа химия, Пловдив, 1889, „Химия за средните училища“ (превод С. Виженов), Виена, 1872 и „Органична химия. Учебник за VI клас на пълните и непълните гимназии“ на И. Томов, Пловдив, 1927.⁵⁾

В идейно-съдържателен план тези учебници се различават много от съвременните учебници по химия. Акцентът е поставен върху изучаването на свойствата на различни вещества и то главно с оглед на тяхното приложение в бита, занаятите и индустрията. Например учебникът на И. Томов по органична химия за VI (сега 10) клас (1927 г.) е в 107 страници, които съдържат само 105 химически уравнения. Фигурите, илюстриращи текста са 40. Анализът на различни химични опити е главната цел на този учебник. Въпреки приложната насоченост на гимназиалното химическо образова-

ние, химията не е между любимите предмети на учениците. Изследването на ученически книжки от учебната 1930/1931 година показва среден успех по химия едва „среден“.⁶⁾

Според мнението на анкетирания бивши ученици от времето на румънското присъствие ниските оценки са били всеобща практика и някои

виждат в това желанието на властите да подкопават самочувствието на българските ученици до отказ от по-нататъшно образование. При това изпитите са били на румънски език и поради различията в българските и румънските учебни програми е било възможно при такова изпитване на учениците да се задават и въпроси, които не са били изучавани през годината.

Известно е, че преподаваният материал следва учебните програми. В България учебните планове на всяко училище⁷⁾ се определят от Министерството на народното просвещение (Таблицы 1-3). Данните за румънската практика с учебните планове и програми засега остават твърде непълни⁸⁾ (за реализацията на учебните програми и как протича един учебен час по химия вж. Приложение).

Таблица 1. Учебен план за начално училище и прогимназия (1924) [12]

<i>Учебни предмети, часове седмично</i>	1	2	3	4	I	II	III
Вероучение	1	1	1	1	1	1	1
Български и старобългарски	9	9	7	7	7	6	5
Обществени и граждански проблеми	3	3	-	-	-	-	-
Френски, немски или английски	-	-	-	-	-	-	2
Аритметика	4	4	4	4	3	3	3
Практическа геометрия	-	-	1	1	-	-	-
Геометрично чертане	-	-	-	-	1	2	2
Българска история и гражданско управление	-	-	4	4	-	-	-
Обща и българска история	-	-	-	-	2	2	3
География с гражданско управление	-	-	-	-	2	2	3
Природни науки, домашна икономика и лична хигиена	-	-	3	3	-	-	-
Природни науки, физика и химия	-	-	-	-	3	4	3
Чертане и ръчна работа	2	2	3	3	4	4	4
Краснопис	-	-	-	-	1	-	-
Пеене	1	1	1	1	2	2	1
Телесно възпитание	2	2	2	2	2	2	1

Общо: 1-4 отделение, съответно (22, 22, 26, 26 часове седмично; I-III клас, съответно (28, 28, 28 часове седмично).

Таблица 2. Учебен план за реалните училища (1924) [12]

<i>Учебни предмети, часове седмично</i>	IV	V	VI
Български и старобългарски	4	4	3
Френски, немски или английски	3	3	3
Есперанто (факултативно)	-	-	2
Руски	-	2	2
Математика	4	3	3
История (обща и българска)	2	2	2
География	2	2	-
Физика	-	-	3
Химия	3	2	2
Естествена история и хигиена	3	3	2
Икономика на кооперативните сдружения	-	-	2
Чертане	2	2	2
Пеене	1	1	1
Физическо възпитание	2	2	1
Стенография (факултативно)	2	1	-
Ръчен труд (момчета), шиене (момичета)	2	2	2

Общо: IV - VI клас, съответно (28, 28, 28 часове седмично).

Таблица 3. Учебен план за мъжките гимназии (1924) [12]

<i>Учебни предмети, часове седмично</i>	VII ¹	VIII ¹	VII ²	VIII ²	VII ³	VIII ³
Български език и литература	3	3	3	3	3	3
Френски, немски или английски	3	3	3	3	3	3
Латински	-	-	5	5	5	5
Гръцки	-	-	-	-	5	4
Философия	2	2	2	2	2	2
Математика и дескриптивна геометрия	5	5	4	3	2	2
История на християнството	1	-	1	-	1	-
География	1	2	1	2	1	2
Социология и гражданско учение	-	1	-	1	-	1
Физика	3	4	2	3	2	2
Химия	2	2	-	1	-	-
Естествена история	2	2	-	1	-	-
Чертане	2	-	2	-	-	-
Пеене	1	1	1	1	1	1
Гимнастика и инструментална музика (фак.)	1	1	1	1	1	1
Стенография (факултативно)	2	1	2	1	2	1

¹ природо-научен профил; ² полукласически профил; ³ класически профил

Общо: VII - VIII клас, съответно (30 часове седмично).

Теренните изследвания доведоха до откриването на голям брой документи, свързани с практиката в училище. Ето някои от намерените документи — ученически книжки, дипломи, свидетелства и др.

Стара максима е: „каквото е учителят — такива са учениците, такова е училището“. Затова винаги, и в България и в Румъния, са полагани грижи за професионалната подготовка и подбор на действащите учители.

С указ № 756 от 18 декември 1890 г. на основата на съществуващото държавно третокласно училище в гр. Силистра е открито педагогическо

училище за подготовка на прогимназиални учители. Негов пръв директор е Радион Власов. Много от някогашните учители от този район са възпитаници на това училище. По време на румънската окупация цензът на учителите е бил поставен под въпрос, защото са се появили нови условия — задължително владеене на румънски език и положени изпити по румънски език и румънска история и география. Това е довело до трудности в намирането на подготвени учителски кадри. Имало е учители, които са преподавали различни учебни предмети, някои доста далечни в съдържателен план. Така например Атанас Бъчваров е преподавал химия, геометрия и музика (1918-1922 г.), д-р Петричка Даскалова е била училищен лекар, но е преподавала химия. Веселина Токушева е преподавала химия и естествена история (1923-1924 г.).

Повечето от добричките учители от това време са оставили добри спомени в съгражданите си. Често обаче учителите-българи при атестацията им от румънските власти са получавали не особено високи оценки. Ето един пример от годишния отчет на училището за учебната 1933/1934 година: „Тошка Матеева е завършила физика и химия, предава същите предмети и взема допълнителни часове по естествена история и гимнастика. Учителства девет години в нашата гимназия. Добра като преподавателка, обаче, поради липсата на пособия не прилага никак активната метода на обучение. Това я поставя в големи затруднения при преподаването на материята, където се нуждае от много прилагане на опита.“¹⁰⁾

Заклучение

Несъмнено отчуждението на учениците от училището, липсата на положителна емоционална нагласа спрямо собственото училище, вреди на учебния процес. Причината за тази отчужденост е показана в тази статия — миграцията на населението, довела до възникването на химерните обществени групи и разпадните процеси в семейството, са основните фактори за появата на т.нар. *културна травма* [14] в голям брой хора и цели социални прослойки. Под културна травма се разбира осъзнатата или по-често спонтанната загуба на идентичност с отсъствие на определена поведенческа система от ценности.

Предлаганата тук рецепта за лекуване на културната травма в училище е неформалното запознаване на учениците с историята на тяхното училище, което може да стане по различни начини — подходящи разкази за училището в миналото с неговите учители и ученици, срещи на учениците с бивши ученици и учители, посещение на архиви и музеи, събиране от учениците на устни истории и тяхното архивиране, включване на родителите на учениците в такава изследователска дейност. При това тази дейност би трябвало да се върши не само от учителите по история, а от всички учители, независимо от тяхната професионална ориентация. Чрез такива занимания може да се разкрие „човешкото лице“ на училището, а откриването на любопитни факти за преподаването на различните учебни предмети би могло в допълнение да повиши интереса на учениците към тях.

В настоящия момент, обаче, българските учители изглежда нямат нужната подготовка и мотивация да поемат такива допълнителни учебни ангажименти. В същото време участието на учителите в развиването на описаната по-горе „историческа компетентност“ на учениците е между най-важните задачи в училище. Вероятно това не се осъзнава в достатъчна степен, защото тази компетентност не е между формулираните наскоро ключови компетентности, които трябва да осигурява българското училище.¹¹⁾ А придобиването на такава компетентност още в училище несъмнено изисква усилия и време, но очакваният резултат — спиране на деструктивните процеси в обществото, ги оправдава и ги прави особено необходими.

ПРИЛОЖЕНИЕ

Диспозиция на урок „Водород“ за трети прогимназиален клас (1897 г.)

Според програмата на Министерството на народното просвещение при преподаването на химията в трети клас не трябва да се употребяват никакви химически формули, защото в този клас се дават най-елементарните

понятия, а за разбирането на химическите формули се изискват по-обширни познания.¹²⁾

I. *Повторение на миналия урок.* Учителят извиква един или двама ученици да повторят накратко свойствата на кислорода и неговото значение за живота — каква роля играе при дишането, горенето, ръждясването и гниенето на телата. За това повторение на учителя са нужни около 5 минути.

II. *Подготовка за новия урок.* За добиването на водород са нужни цинк и сярна киселина. Предварително учителят запознава учениците с тези вещества. При описанието на сярната киселина учителят трябва непременно да обърне вниманието на учениците върху свойството на тази киселина да замества отчасти или изцяло своя водород с някой метал и по тази именно причина тази киселина се използва за добиването на свободен водород. Един ученик повтаря казаното за цинка и сярната киселина. След това учителят извиква друг ученик, който, под негово ръководство, описва наредения уред за добиването на водорода. Уредът се нарежда така: Взема се една двугърлена стъклена чаша, наречена стъклена чаша на Вулф, със съдържание около 1 литър. В средното гърло се поставя една стъклена фунийка с дълга цев, която е прекарана през една запушалка напълно затваряща гърлото (цевта трябва да достига почти до дъното на вулфовата стъклена чаша). В крайното гърло също се туря една закривена във вид на буквата „Г“ стъклена цев, на която двата краища имат дължина около 5 см; единият край на тази цев, който през запушалката трябва едва да достига до горната част на стъклената чаша; другият свободен край посредством каучукова цев, дълга до 10 см, се съединява с друга една стъклена цев, също закривена на единия си край под остър ъгъл. Тая последна цев се туря в едно стъклено корито пълно с вода: над устието на цевта, посредством стоялото, се закрепва една цилиндрична стъклена чаша пълна също с вода и в тая стъклена чаша ще се събира отделящия се водород. Уредът трябва да е поставен на такова място, че да може да го видят всички ученици.

III. *Провеждане на опита.* През средното гърло на двугърлената вулфова стъклена чаша, след като извади стъклената фунийка, заедно със запушалката, учителят туря около 50 г цинк на зърна или във вид на малки плочици; подир това туря пак стъклената фунийка, на която цевта се опира до дъното на стъклената чаша и запушва добре със запушалката, през която е прекарана цевта на стъклената фунийка. По-

дир това през фунийката учителят налива около 120 г разредена сярна киселина (на 100 г вода 20 г чиста сярна киселина). Реакцията почва тутакси и учителят обръща вниманието на учениците върху вулфовата стъклена чаша, дето става реакцията и се чува едно шумтене. В това време учителят обяснява самата реакция; за да бъде по-ясно за учениците, той може да направи същото обяснение и на черната табла фигуративно, като обозначи с кръгчета състава на сярната киселина и с едно кръгче цинка. За провеждането на опита на учителя са нужни 5-10 минути. За да може учителят да работи по-леко и уверено, необходимо е всеки опит да го прави сам предварително в своята лаборатория.

IV. *Откриване на водорода.* При обяснението на реакцията учителят добавя на учениците, че цинкът като измести водорода (едно от съставните тела на сярната киселина), съединява се с останалото и образува ново твърдо тяло, наречено цинков сулфат. След това учителят обръща вниманието на учениците върху цилиндричната стъклена чаша, дето се събира отделящия се от сярната киселина водород. *Учител:* Какво виждате, че става в цилиндричната стъклена чаша, която напълнихме с вода по-преди? *Ученик:* В горната част на цилиндричната стъклена чаша се намира едно безцветно въздухообразно тяло, което избутва водата надолу. (Ако първият отговор е неудовлетворителен, учителят продължава да пита учениците докато получи верен отговор). *Учител:* От де иде това въздухообразно тяло? *Ученик:* То иде от вулфовата стъклена чаша, дето турнахте цинк и сярна киселина. *Учител:* Следователно, де се е образувало това ново тяло? *Ученик:* Във вулфовата стъклена чаша. *Учител:* От де се взе това ново тяло във вулфовата стъклена чаша? *Ученик:* От сярната киселина. То е изместеният от цинка водород на сярната киселина. *Учител:* Значи, цилиндричната стъклена чаша в коритото вместо водата с какво се пълни? *Ученик:* С водород. *Учител:* През де минава водородът, за да дойде в цилиндричната стъклена чаша? *Ученик:* През стъклените цеви и през каучуковата цев. *Учител:* Какво ще остане във вулфовата стъклена чаша, след което се отдели всичкия водород от сярната киселина. *Ученик:* Ще остане новообразуваното тяло, наречено цинков сулфат. След тия зададени въпроси учителят захлупва добре с една стъклена плочка цилиндричната стъклена чаша, която се е напълнила с водород, изважда я от водата и я обръща с устието надолу като я държи добре захлупена, за да не излезе събрания водород. Подир това бързо отваря цилиндричната стъклена чаша и внася в нея една запалена свещ, пос-

тавена на тел. *Учител:* Какво забелязахте, че стана? *Ученик:* Свещта угасна, а водородът гореше с бледосин пламък. *Учител:* С този опит какво свойство открихте у водорода? *Ученик:* Това, че той не подпомага горенето, а сам гори. След това с няколко опита учителят открива и другите свойства на водорода, така например чрез теглене или чрез две цилиндрични стъкленици, от които едната е пълна с въздух, а другата — с водород, той показва, че водородът е по-лек от въздуха; обяснява, че водородът е най-лекото тяло; показва, че при горенето на водорода се образува вода и че когато той е смесен с въздух, като се запали, гори с произвеждане на гърмеж. Нужният за тези опити водород учителят набавя от предварително произведен и събран в газометъра водород. Последният опит се извършва така: учителят изважда цевта от коритото и запалва на нейния край излизания водород като я държи право нагоре; над горящия водород се туря една стъклена чаша, стените на която са били предварително изстудени. Подир малко по стените на чашата ще се покажат водни капки, които произлизат от съединението на горящия водород с находящия се в околния въздух кислород.

V. *Разпространение.* Учителят обяснява как е разпространен водородът в природата и де се намира в свободно състояние.

VI. *Употреба.* С едно от по-рано приготвено запълнено с водород балонче учителят обяснява на учениците неговото приложение — поради голямата му лекост с него се пълнят балони.

VII. *Полза и вреда.* Като се постави една малка животинка (малка птичка, например) в стъкленица пълна с водород, учителят показва на учениците, че водородът е вреден за дишането.

VIII. *Сравнение.* Учителят кара учениците да му кажат разликата и приликата между водорода и кислорода. За сравнението са достатъчни 5 минути. Ако учителят работи с похватност, целият урок за водород може да се предаде в един учебен час. По време на урока учителят трябва да внимава да не се отделя голямо количество водород в стаята, защото и едно драскане на кибрита може да произведе опасен гърмеж, а и дишането на водород е вредно. За предпазливост отделящият се водород трябва да се запали и да се остави да гори докато потрябва за опита.

БЕЛЕЖКИ

1. http://www.minedu.government.bg/opencms/export/sites/mon/left_menu/projects/national_programs/2010pl5_uch-teritoria_uchenika-current.pdf

2. Анкетата е организирана и проведена от Ваня Филипова и е във връзка с нейната бъдеща докторска дисертация върху възникването на все по-силно представената прослойка на маргиналните студенти в условията на масовизацията на висшето образование.

3. Знакът „-“ означава, че анкетираният студент по някакви съображения не иска да съобщи професията на родителите си. Отговорите показват, че студентите не могат да разграничат професията от длъжността или моментния социален статус на родителите си. Ето защо има родители, чиято професия е „пенсионер“, „в общината“, „безработен“, „директор“, „полковник в ГЩ — БА“ и др. Анкетата е конструирана така, че студентите трябва да напишат малко думи от себе си, но и тези няколко думи са достатъчни, за да разкрият в някои случаи учудващо ниска езикова грамотност — „фармацевтика“, „инженер-химик“, „вишисти“, „учител“ и др.

4. Магистърска теза на Златина Алатова, сега ЗП (магистърска програма „учител по химия“ в Софийския университет „Св. Климент Охридски“).

5. Анкетно проучване на З.Петева, проведено юни-септември 2010 г. с граждани на Добрич, родени 1925-1930 гг., установи, че всеки ученик сам е имал грижата да си намери нужните учебници; честа практика е помагалата да бъдат изпращани от приятели и съученици от България.

6. Спомените на анкетираните бивши ученици от това време са свързани главно с провежданите в клас лабораторни упражнения и посещенията на работилници с химически производства. Всички анкетирани намират за полезни получените практически знания, които впоследствие са прилагани в бита — например при получаването на домашен сапун, ферментацията на вино, щавенето на кожи, боядисването на тъкани чрез природни или изкуствани бои и др.

7. Училищата са начални (1-4 отделение, сега I — IV клас), прогимназии (I — III клас, сега V — VII клас), реални средни училища (IV — VI клас, сега VIII — X клас), мъжки и девически гимназии с три профила — природонаучен, полукласически и класически (VII и VIII клас, сега XI и XII клас).

8. Румънското средно образование тогава [13] е в 4 години, разделени в гимназии (първите 2 години) и в лицей (останалите 2 години). Изучават се следните учебни предмети: религия и морал, румънски, френски, латински, право, математика, физика, химия, естествена история, калиграфия, чертане, музика, физическо възпитание — това в 28 часа седмично.

9. В девическите полукласически гимназии часовете по математика са намалени и е включен допълнителен учебен предмет — бродерия.

10. Градски архив, ф. Зк, сп. 1, а.е. 14, л. 20.

11. <http://www.teza.bg/files/Key-Competencies.pdf>

12. Методична разработка на урока „Водород“ в трети (сегашен седми) клас [15]. Текстът се предава с някои съкращения; правописът е частично осъвременен, но живостта на изказа е запазена.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Toshev, B.V.** Social Aspects of the Harassment at School. *Chemistry* **12**, 437-443 (2003) [In Bulgarian].
2. **Бородай, Ю.М.** Этнические контакты и окружающая среда. *Природа*. 1981, № 9 (793), с. 82.
3. **Barchunova, T.** Shift-2: Female-to Female Intimacy Offline and Online (Krasnoirsk and Novosibirsk Cases). *Anthropology East Europe Review* **28**, 242-270 (2010).
4. **Тошев, Б.В.** Насилието в училище и борбата с него (Педагогически и социални аспекти). В.: Пенкова, Р., С. Даскалова (ред). *Общество на знанието и образование за всички*. Национален институт по образование, София, 2003, с. 285-291.
5. **Rice, T.** Bulgaria or Chalgaria: The Attenuation of Bulgarian Nationalism in a Mass-mediated Popular Music. *Yearbook Traditional Music* **24**, 25-46 (2002).
6. **Toshev, B.V.** Venets (1911) and Venets (2010): About the Past, Present and Future. *Venets* **1**, 133-145 (2010) [In Bulgarian].
7. **Funkenstein, A.** Collective Memory and Historical Consciousness. *History & Memory* **1**, 5-26 (1989).
8. **Burns, R.J.** Education and Social Change: A Proactive or Reactive Role? *Int.-Rev. Educ.* **48**, 21-45 (2002).
9. **Rüsen, J.** The Development of Narrative Competence in Historical Learning – An Ontogenetic Hypothesis Concerning Moral Consciousness. *History & Memory* **1**, 35-59 (1989).
10. **Касабов, П.Г.** *Методика на училищната дисциплина*. София, 1893.
11. **Тошев, Б.В.** Химическата книжнина на Царство България 1. Учебници за българското училище. *Химия* **8**, 307-316 (1999).
12. **Stephanove, C.** Bulgaria. *Educational Yearbook Intern. Inst. Teachers College* **1**(1), 37-58 (1924).
13. **Comisescu, G.** Roumania. *Educational Yearbook Intern. Inst. Teachers College* **1**(1), 413-436 (1937).
14. **Eyerman, R.** The Past in the Present: Culture and the Transmission of Memory. *Acta Sociologica* **47**, 159-169 (2004).
15. **Доспевски, Н.** Един урок по химия (по III клас): Водород. *Училищен преглед* **1**, 263-266 (1897).

HOME, FAMILY, SCHOOL: ON THE PUPILS' ALOOFNESS FROM THEIR SCHOOL

Abstract. Most often students are not particularly connected emotionally to their schools. Such alienation from school is not in interest of the educational process. The article analyzes the main causes of this negative factor – the presence of chimerical community groups, resulting in strong and prolonged migration processes

in society, and the collapse of the Bulgarian family, which is largely due to the same reason. Familiarize students with the history of their schools with their former prominent teachers and pupils may have a positive effect on changing attitudes of students at their schools. This idea is verified in the town of Dobrich, where the history of educational work is particularly intriguing because for long periods of time the organization and realization of the learning process in school followed the rules of two different countries – Kingdom of Bulgaria and Kingdom of Romania.

✉ **Ms. Zlatina Peteva,**

E-Mail: goldmailus@yahoo.com

Ms. Vania Filipova,

E-Mail: vaniafilipova@abv.bg

Prof. Dr. B.V. Toshev (corresponding author)

Research Laboratory on Chemistry Education and History
and Philosophy of Chemistry

Department of Physical Chemistry

University of Sofia

1 James Bouchier Blvd., 1164 Sofia, BULGARIA

E-Mail: toshev@chem.uni-sofia.bg